

Джонатан Сафран Фоєр

Всьо ясно

*Просто й неможливо:
ПРИСВЯЧУЮ СВОЇЙ СІМ'Ї*

Увертюра перед початком дуже жосткої подорожі

За паспортом я Олександр Перцов. Але всі другани кличуть мене просто Алекс, бо так тупо легше вимовити моє настояще ім'я. Мама мене називає Льоша-не-нервіруй-меня, бо я постійно граю їй на нервах. Єслі хочете знати, чому я її так нервірую, то це тому, шо постійно десь лажу з друзями й сію направо-наліво денєжними знаками та роблю ше багато такого, шо може її дразнити. Батя взяв собі за звичку кликати мене Шапка — то через мою песцову ушанку, яку я носив би даже літом. Ну, тепер він уже мене так не називає, бо я його чотко попросив перестати. Така кличка здалася мені якоюсь дуже вже детською, а я привик думати про себе як про крутого і креатівного пацана. У мене є купа девок, можете мені вірити, і каждая з них називає мене якось особенно. Одна

каже «Манюня». Це не тому, що я малий, а просто вона дуже про мене піклується. Інша називає мене «Ночь-без-сна». Доганяєте чому? Є ще одна дівушка, яка зве мене Дензнаком. Бо я постійно сиплю перед нею асигнаціями. За це вона передо мною всяко пресмикаєцца. Ше маю младшого брата, який зве мене просто Алік. Це мене не дуже вставляє, але сам брат класний, і тому все окей — я не запрещаю йому так мене називати. Його самого звати Ігорчик, але батя кличе його Раззявою, бо той всігда у шось улізе. Пару днів тому поставив собі фінгал під глазом — неудачно спікірував біля стіни. Ше вам може бути цікаво, як звати мою собачку-сучку. Її собаче ім'я — Семмі Дейвіс Младший-Младший, бо Семмі Дейвіс Младший — любимий співак мого деда, а це сучка-поводир, і вона не моя, а дедова, бо він прикидається сліпим, а не я, канєшно.

Мене проізвили на світ 1977 року, як і героя цієї історії. Єслі чесно, то жизнь моя нормальна. Як я вже казав, викидаю багато приколів сам і з другими, но все це стандартні фішки. Мене вставляють американські фільми. Вставляють негри, особенно Майкл Джексон. Уставляє сипати бабками в центрових ночних клубах Одеси-мами. Мені нравляться машини тіпа «Ламбарджині кунташ» і капучіно. Багато девочек хотіли б мати зі мною плотські дела на разних хороших тусовках, у

«Ромашці», «Веселих горках» чи в «Бодігарді». Хочете знати, чому стільки девок за мною сохнуть? Через мою унікальну персону. Я простий і страшно прикольний — а все це забойні речі. Но я знаю кучу людей, які тащатся від спортивних машин і ночних клубів. А тих, хто любить льогкий ненав'язчивий флірт (який всігдa кончається липкою простиньою), не почитаєш і на всіх пальцях рук і ніг. Багатьох сьодні звати Алексами. Тільки в моєму домі таких іще троє! Тому я з таким запалом підхопив ідею поїхати в Луцьк у ролі переводчика для Джонатана Сафрана Фоєра. То була суперова можливість.

Я пречудово закінчив другий рік англійської філології в універі, що дивно, бо мозок мого препода був повний всякого лайна. Мама так пишалася мною, що навіть сказала: «Льоша-не-нервіруй-меня! Я така рада за тебе». Я зразу спитав її, чи не купить вона мені за це настоящі кожані штани, но мама скривилася: «Оці калготки?! Нікагда!» Батя тоже пиндючився. Він зразу: «ШАПКА!» — а я йому: «Не називай мене так», — а він мені: «Алекс, мама так тобою гордицца».

Моя мама — дуже скромна жінка. Дуже-дуже скромна. Вона пріє в маленькому кафе за годину їзди від нашого дому. Подає клієнтам їсти й пити. Каже мені: «Я теліпаюся годину автобусом, щоб

увесь день робити те, що ненавиджу. Знаєш нашо? Раді тебе, Льоша-не-нервіруй-меня! Колись і ти будеш робити для мене те, що ненавидиш. Це й називається сім'єю». Єдине, що вона ще не докумекала, так це те, що я вже давно роблю для неї багато того, що ненавиджу. Слухаю, як вона до мене говорить. Не нарікаю на свої мінімальні карманні деньги. А я казав, що й близько не нервірую її так, як би мені хотілося? Не-а. Не роблю всього цього, бо ми одна сім'я. Стараюся дотримуватися decencies. Так казати я навчився від героя цієї книжки. Не роблю цього, бо я не big fucking asshole. Це ще одна фраза, яку він мене навчив.

Мій батя мозолиться на туристичну агенцію «Дорогами предків». Її створили для євреїв, таких, як наш герой, що мають палке бажання покинути благословенну країну Америку й відвідати провінційні містечка Польщі й України. Батіна агенція пропонує послуги перекладачів, водіїв і шоферів тим євреям, які хочуть відвідати місця, де колись жили їхні предки. Окей, от тільки настоящего єврея до цієї поїздки я взагалі не бачив. Але то була їхня, а не моя проблема, бо я весь час хотів і був дуже навіть не проти побачити хоча би одного з них. Правду кажучи, до цієї поїздки я був упевнений, що у всіх євреїв повна голова лайна. А як інакше про них думати, якщо вони пересилали

моєму баті дуже конкретні суми валюти, щоб приїхати з Америки в Україну? Та потім я зустрів Джонатана Сафрана Фоєра і, якщо чесно, у його голові не помітив ніякого лайна. А він настоящий єврей.

Ну, а щодо мого братика Раззяви (я, до речі, ніколи його так не називаю, тільки Ігорчик), то він просто класний пацан. Я вже бачу, що скоро він стане крутим і креативним мужиком і в його мозку буде багато звілін. Ми ніколи не говоримо на підвищених тонах, бо він тихоня, но я уверений, що ми й так із ним добрі друзяки; я не збрешу, коли напишу, що ми просто суперові другани. Ігорчика я вчив бути світським чуваком. Наприклад, три дні тому показав йому один журнальчик, щоб він міг оцінити, у яких позах я зацікавився серйозними чоловічими справами.

«Вот шістдесят дев'ять», — сказав я, розкривши перед ним порнографічний журнальчик. Я вказав на картинку двома пальцями, щоб він її не пропустив. «А чому це шістдесят дев'ять?» — запитав він, бо ще з народження був страшно любопитним. «Цю позу придумали в 1969 році. Мій друг Гріша навіть знає друга племінника автора цього винаходу». «А що робили до 1969 року?» «Просто брали в рот і облизували, но не одночасно». Раз я взявся за братика, то скоро він у цій справі стане справжнім експертом.

З цього часу й починається моя історія...

Но спочатку я просто не можу не описати свою привабливу наружність, щоб ви її оцінили. Я однозначно високий. Нема такої жінки, яка була б вищою за мене. Усі вищі за мене жінки, яких я знаю, — лізбіянки, і 1969 рік, ясно, відкрив для них широкі горизонти. У мене шикарне волосся з проділом посередині. Це тому, що мама, як я був іше дуже маленький, всігда робила мені проділ збоку, а я, шоб пограти їй на нервах, став чесатися інакше. «Льоша-не-нервіруй-меня! — казала вона тоді. — З такою причоскою ти виглядиш умственно отсталим». Це вона не спеціально, сто процентів. Мама часто говорить то, чого зовсім не має на увазі. У мене аристократична улюбка, і я люблю підколювати людей. Мій торс виглядає мегакрутим, хотя зараз йому трохи не вистачає м'язової активності. Мій батя товстий, і мама тоже огрядна. Но це мене не волнує, бо я тільки виглядаю грубим, по факту то всьо м'язи. Ше осталося описати мої очі, і можна починати історію. Очі в мене голубі з блеском. Ну, тепер можна розказувати.

Одного разу баті подзвонили з американського офісу агенції «Дорогами предків». Їм нада був шофер, гід і переводчик для хлопця, який приїде в Луцьк в началі липня. Це була

проблема, бо в липні ¹ Україна готувалася святкувати першу річницю своєї ультрасучасної Конституції, що переповнювало всіх нас патріотичними почуттями, а тому багато хто планував на ці канікули рванути за границю. Через це гідів та інших знайти було неможливо, як і тоді, коли в 1984-му відбувалася Олімпіада. Але батя в мене всіх тримає під каблуком і всігда получає то, що хоче. «ШАПКА! — сказав він мені по телефону, коли я сидів удома й дивився найкрутіший з усіх документальних фільмів «Зйомки трилера». — Який це язик ти вчив цього року в універі?» Я відповів: «Не називай мене «ШАПКА»!!!» «Олександрє, — сказав він, — яку мову ти вивчав цього року в університеті?» «Англійську», — відповів я. «Успішно?» — запитав він. «Розмовляю вільно», — сказав я, передбачаючи, що він буде гордитися цим і таки купить накидки на крісла із зєбрової шкури, про які я так давно мічтав. «Прекрасно, ШАПКА», — сказав він. «Не називай мене так!» — ше раз сказав я. «Прекрасно, Алексе! Прекрасно! Ти мушиш скасувати всі свої плани на перший тиждень липня». «У мене нема ніяких планів», — відповів я. «Уже є», — пояснив він.

¹ Усі фактологічні дані подано за оригіналом. (Тут і далі прим. пер., якщо не зазначено інше.)

Настав час згадати про мого деда, який тоже грубий і навіть товстіший, ніж мої батьки. Окей, розкажу і про нього. У деда золоті зуби й густа рослинність на обличчі — кожного дня із самого ранку він довго розчісує свою пишну шевелюру. Майже п'ятдесят років дед горбатився на різних роботах, найбільше — у колгоспі, а потім став воділою. Нарешті його найняли в «Дорогами предків», де він начав фігачити ще в 1950-х годах і працював аж донедавна. Зараз він пішов на заслужений отдих і живе недалеко на нашій вулиці. Моя бабушка померла два роки тому від раку мозку, і дед після того впав у депресію й парить усім, що він сліпий. Мій батя не вірить, але все одно купив йому Семмі Дейвіса Младшого-Младшого, бо сука-поводир згодиться не тільки сліпому, а й тому, хто страдає від самотності. (Не треба було писати «купив», бо батя не купував її, а просто взяв із притулку для ненужних псів. Це не тільки несправжня сука-поводир, а ще й розумово отстала.) Дед більшу частину дня просиджує в нас удома перед телевізором.

Він часто вичитує мене. «Сашо! — кричить він. — Сашо, не будь таким гниляком! Не будь таким порожнім! Роби що-небудь! Роби що-небудь корисне!» Я ніколи не перечу йому й навіть ніколи спеціально його не нервірую, але я не в'їжджаю, що

може зараз стати таким уже корисним? Поки бабушка була жива, він не мав тої страшної привички рипіти на мене чи на Ігорчика. Ми розуміємо, що це він не навмисно, і вибачаємо йому. Одного разу я з'ясував, що дід іногда плаче перед телевізором. (Ця частина історії про мого дєда, Джонатан, залишиться між нами, окей?) Якраз транслювали прогноз погоди, тоїсть плакав він явно не через якусь депресивну передачу. А я ж вихований і всїгда прикидаюся, що нічого не бачу.

Мого дєда тоже звати Олександр. Як і мого батю. Ми були первістками в наших сім'ях і гордимось тим не менше, ніж бейсболом, який (усі це знають) придумали в нас, в Україні. Я теж назву свого первістка Олександром. Якщо хочете знати, що буде, якщо в мене народиться дєвочка, то я вам об'ясню. Мій перший дєвочкою не буде. Мого дєда проїзвели на світ в Одесі 1918 року. З України він не виїжджав. Найдальше він був у Києві, бо там мій дядько оженився з одною коровою. Коли я ше був пацаном, дєд, бувало, повчав мене, що Одеса — саме лучче місто на світі, бо тут дешева водка й дешеві женщины. Він по-всякому прикалувався з моєї бабушки, коли та ше жила, і намекав, як любив других бабів. Але бабушка знала, що то були пусті приколи, і голосно реготала. Він казав: «Ганю, я планірую поженихать вон ту, в розовій шляпці». А вона питала: «І з ким ти планіруєш її поженихать?»

А він отвічав: «А з собою». Я в цей час улибався на задньому сидінні, а вона казала: «Але ти ж не батюшка, щоб женить». А він: «Сьодні ним стану». А вона йому: «Ти сьгодні увірував у Бога?» А він їй: «Сьгодні я вірую в любов». Батя просив ніколи не нагадувати дєдові про бабушку. Він говорив так: «Це заганяє його в депресію, ШАПКА». А я йому: «Не називай мене так». Тоді він: «Це заганяє його в депресію, Алексе. І змушує його думати, що він іще більше сліпий. Хай краще все забуде». Тому я ніколи про неї йому не нагадую, бо якщо я нічого не маю протів, то роблю все так, як каже мій батя. Бо він же крутий в кулачному бою.

Подзвонивши мені, батя набрав дєда й сказав, що фрахтує його шофером для нашої поїздки. І якщо ви хочете знати, хто буде гідом, то я вам скажу, що гіда не буде вопше. Батя сказав, що ніякого гіда не нада, бо дєд наш і так дуже натаस्कаний у краєзнавчому матеріалі за всі роки роботи в «Дорогами предків». Батя називав його експертом. (Коли він це казав, це звучало переконливо. А зараз, Джонатан, як тобі здається на фоні всього, що з нами сталося?)

Коли ми всі троє мужчин на ім'я Алекс зібралися в батіному домі того вечора обговорити тему, яка на нас звалилася, дєд сказав: «Я не хочу. Я пішов на відпочинок не для того, щоб витворяти такі гімняні вєщі. З мене хватить». «Мені все одно,

шо ти думаєш», — сказав йому батя. Тоді дед з усієї мощі grimнув рукою по столу й закричав: «Не забувай, хто є хто!» Я подумав, шо розмова на цьому й урветься. Але тут батя мене шокірував, сказавши: «Прошу тебе», а далі ше більш странно: «Тату». Мушу признатися, шо я в цей поворот так і не в'їхав. Дед повернувся й сказав: «Останній раз. Більше я того робити не буду».

Ми розробили план, за яким мали подобрати героя нашої повісті у Львові на вокзалі 2 липня о третій годині. Далі, за планом, два дні мали теліпатися кругом Луцька. «Луцьк? — запитав дед. — Ти ж не казав, шо то буде Луцьк». «Так, Луцьк!» — відповів батя. Дед погрузився в мислі. «Він шукає, звідки родом його дід, — пояснив батя, — а ще якусь Августину, яка врятувала цього діда на війні. Хоче написати книжку про село свого діда». «Ага, — сказав я, — то він шарить?» «Не-а, — пояснив батя, — соображалка в нього примітивна. Американський офіс інформірував, шо він дзвонить кожного дня й ставить стоп'ятсот дебільних питань, тіпа чи найде він тут нормальну їду». «Сосіски в нас точно є», — сказав я. «Та ясно! — підтримав батя. — Так шо він не зовсім умний». І тут я повторю, шо герой якраз виявився навіть дуже нетупим євреєм. «А де це місто?» — спитав я. «Воно називається Трохимбрід». «Трохимбрід?» — перепитав дед. «Це 50 кілометрів

від Луцька, — пояснив батя. — У нього є мапа, і він переконаний, що знає розташування. Усе має бути чин чином».

Батя пішов спати, а ми з дедом іще пару годин дивилися телік. До нас обох усе доходить дуже повільно. (Почті написав, що ми тащимося від цього, але то була б неправда.) Ми дивилися американську програму з рускими субтітрами. Показували китаїця, який шарив у гранатомьотах. Ше ми глянули погоду. Дядя з екрана сказав нам, що завтра погода буде несприятлива, але потім нормалізується. Між мною і дедом тоді запала така тиша, що можна було шашкою рубати. Дед заговорив до мене тільки раз, когда йшла реклама гамбургерів із «Макдональдса»; сказав: «Я не хочу трястися десять годин у якесь зачухане місто, щоб догодити розбещеному євреєві».

Початок світу настає часто

18 березня 1791 року чотириколісний віз Трохима Б., перевернувшись, притис (а може, і не притис) його до дна річки Брід. Першими уламки возотрощі, які підіймалися на поверхню ріки, побачили малі близнючки В.: у вирі крутилися змійки білих стрічок, подерта вельветова рукавичка з розчепіреними пальцями, порожні котушки з-під ниток, пікантне пенсне, ягоди малини та агрусу,

шматочки лайна, нижня білизна, черепки розтрощеного балона, кровоточили червоні літери на резолюції: «Хай буде... хай буде...»

Ханна пхинькала. Кана ступила в холодну воду, піднявши над коліньми зав'язки на холошах бриджів, і загірбала до себе уламки потопленого життя, заходячи дедалі глибше. «Гей, що ви там робите?» — волав збезчещений лихвар Янкель Д., кульгаючи до дівчаток і на бігу перечіпаючись об грудки прибережного болота. Однією рукою він схопив Кану, а другою, як завжди, притримував рахівницю, яку за вироком громади штетля мусив носити на шії. «Вилазьте з води! Ви поранитесь!»

Чесний торговець свіжою рибою Біцль-Біцль Р. спостерігав за цим гармидером зі свого човна, прив'язаного до одного з його ятерів. «І що там таке? — закричав він, обернувшись до берега. — То ти, Янкелю? Що сталося?»

«То близнючки нашого доброчесного рабина, — гукнув у відповідь Янкель. — Влізли у воду, ще котрась поранитесь!»

«Тут випливають такі чудернацькі речі!» — Кана весело сміялася, плюскаючи водою по багатстві, що множилося довкола неї, як на городі. Вона підхоплювала ручки ляльки, і стрілки прадідівського годинника, і спиці парасольки, і ключ у вигляді скелета. Нові й нові предмети з'являлися в коронах із бульбашок, які

розтріскувалися, виринаючи на поверхню. Молодша й необачніша з близнючок, загібаючи воду, за кожним разом вихоплювала щось нове: жовте коліщатко, тьмаве дзеркальце, пелюстки втопленої квітки — незабудки, потрошені зернини чорного перцю, пакетик насіння...

Проте її трохи старша й обачніша сестра Ханна — геть у всьому схожа на неї, крім зрощених на перенісці брів, — дивилася на все те з берега й плакала. Збезчещений лихвар Янкель Д. обійняв її й притулив головою до своїх грудей, примовляючи: «Ну-ну-ну, заспокойся... — а до Біцля-Біцля крикнув: — Гребі й привези сюди Доброчесного Рабина. І ще Менашу, того, що лікар, та Ісаака-правника. Швидко!»

З-за дерева вийшов божевільний поміщик Соф'ювка Н., — чиє ім'я штетль пізніше вказуватиме на мапах і внесе до Мормонського перепису, — вийшов із затінку дерев. «Я все бачив, — істерично закричав він, — я можу засвідчити. Віз їхав надто швидко, як на таке болото (біда запізнитися на власне весілля, але ще більша біда — запізнитися на весілля твоєї дівчини, яка виходить заміж не за тебе), і раптом узяв та й перекинувся, а якщо це не зовсім так, то віз не перекинувся сам, а його перекинуто вітром із Києва, чи з Одеси, чи ще звідкись, а коли й це вас не переконує, тоді я вам розкажу, як воно було:

клянуся своїм лілейно-білим ім'ям, що то ангел із камінними крилами зійшов із небес і забрав із собою Трохима, бо Трохим був занадто хороший чоловік для цього світу. А хто не такий? Усі ми надто хороші одне для одного».

«Трохим? — перепитав Янкель, дозволяючи Ханні бавитися рахівницею його безчестя. — Чи не той це Трохим, що був шевцем у Луцьку й помер півроку тому від запалення легень?»

«Дивіться!» — загукала хихикаючи Кана й підняла над головою Валета Кунілінгуса з порнографічної колоди карт.

«Ні, — сказав Соф'ювка, — того звали Трохум, через «у». А цього — через «и». Трохум помер у Ніч Найдовшої Ночі. Ні, зачекай. Ні. Він помер, бо був митцем».

«І ще!» — Кана пискнула з радості, підносячи вицвілу карту зоряного неба.

«Виліз із води! — гаркнув на неї Янкель набагато гучніше, ніж хотів би гаркнути на дочку Доброчесного Рабина чи на будь-яку іншу дівчинку. — Ти поранишся!»

Кана побігла на берег. Зорі Зодіаку розпливалися в глибокій зеленій воді, а карта поволі опускалася на річкове дно, щоб лягти там вуаллю на конячій морді.

Віконниці штетля розчахнулися назустріч гармидеру (цікавість була єдиною річчю, яку його

мешканці поділяли між собою). Пригода ця сталася на малих водоспадах, що правили за межу між двома частинами міста — Єврейським кварталом і трьома Людськими кварталами. Усі так звані священнодійства — навчання релігії, кошерна бойня худоби, переговори тощо — відбувалися в Єврейському кварталі. А щоденна рутинна — світське навчання, суддівство, торги та інше — у Людських кварталах. Розкарячена між кварталами стояла правостійна синагога. (Сам ковчег був установлений точно вздовж лінії поділу між Єврейським і Людським кварталами з тим розрахунком, щоб один із двох згортків Тори лежав у кожній частині.) Фіктивна лінія поділу, проведена крейдою від Радзивілового лісу до річки, час від часу зміщувалася — утім, не більш як на волосину — у той чи в інший бік, як і співвідношення між святістю та світськістю в містечку, за винятком зміни 1764 року, коли під час Погрому битих скринь усе містечко секуляризувалося. Синагогу в таких випадках розбирали й переносили на нове місце. 1783 року до неї нарешті приробили колеса, і це дало змогу спростити вічну тяганину між єврейськістю та людськістю.

«Як я розумію, тут щось трапилося» — сказав, задихавшись, скромний антиквар Шлойм В., який жив на благодійні пожертви, після невчасної смерті своєї жінки ніяк не міг розпрощатися зі своїми

канделябрами, античними бюстами й пісковими годинниками.

«А ти звідки знаєш?» — запитав Янкель.

«Біцль-Біцль викрикнув мені з човна, як плив по Доброчесного Рабина. Дорогою сюди я стукав, куди тільки міг».

«То добре, — сказав Янкель, — треба оголосити по штетлю».

«А ви певні, що він неживий?» — запитав хтось.

«Цілком, — сказав Соф'ювка, — не живіший, ніж був до зустрічі власних батьків. Або й іще гірше, бо тоді він принаймні був краплиною в батьковім члені та пустотою в материному череві».

«А ти пробував його рятувати?» — запитав Янкель.

«Ні».

«Прикрий їм очі», — кивнув Шлойм на дівчаток. Тоді швидко роздягся, явивши величезне пузо та спину, щедро вкриту густими чорними кучериками, і пірнув у воду. На гребенях здійнятих ним хвиль застрибали віхті пір'я. Перли без намист і зуби без ясен. Закривавлені віхті, «Мерло» та потрощені кришталіки канделябрів. Сміття від возотрощі стало стільки, що він не бачив власних рук: «Де ж він, де?»

«Знайшов? — запитав правник Ісаак М., коли Шлойм нарешті випірнув на поверхню. — Чи відомо, відколи він там?»

«Він був сам чи з дружиною?» — запитала жалібниця Шанда Т., удова покійного філософа Пінчаса Т., котрий у своїй єдиній значній праці «До праху: з людини ти вийшов і до людини вернешся» доводив, що життя й мистецтво бодай теоретично можна поміняти місцями.

Зі свистом пронісся сильний вітер. Ті, хто в темних закутках вивчав темні тексти, піднесли голови. Коханці, що виправлялися та обіцялися, що ручалися й вибачалися, ураз замовкли. Самотній свічкарь Мордехай Ц. поволі занурив руки в чан із теплим блакитним воском.

«О, дружина в нього була», — втрутився Соф'ювка, запхнувши руку глибоко в кишеню штанів. «Я добре її пам'ятаю. Такі пишні цицьки. О Боже, які то були пишні цицьки! Як таке можна забути? Просто розкіш! Я б віддав усе, що маю, щоби знову стати молодим, о так, о так, і припасти губами до таких цицьок. О так!»

«А ти звідки все це знаєш?» — запитав хтось.

«Колись, іще дитиною, я їздив у Рівне, батько мене посилав. І був у домі цього Трохима. Його прізвище не тримається голови, проте пам'ятаю, що його звали Трохимом, через «и», і що в нього була молода дружина з пишними цицьками, невеличке

помешкання, повне прибамбасів, а ще шрам від ока до рота чи то від рота до ока. Так або так».

«А ТИ БАЧИВ ЙОГО ЛИЦЕ, КОЛИ ВІН ЇХАВ ПОВЗ? — зарепетував Доброчесний Рабин, а малі близнючки побігли ховатися під краями його молільного балахона. — ШРАМ БУВ?»

«А далі, ай-яй-яй, я бачив його знову, коли ще молодим крутився у Львові. Трохим тоді постачав персики, а може, сливи у дівочий пансіон. А він не був поштарем? О, звісно, носив любовні листи».

«Живим він бути вже, вочевидь, не може», — запевнив лікар Менаша, розкриваючи свою медичну валізку. Він відірвав кілька чистих бланків свідоцтва про смерть, котрі в нього одразу ж вихопив вітер, щоб розвісити їх на гіллі найближчих дерев. Деякі опадуть із листям у вересні, а інші — разом із деревами кількома поколіннями пізніше.

«Та навіть як він і живий, ми не зможемо визволити його», — проказав Шлойм, обтрушуючись від води на великому камені. — Доки не спливе все, що в ньому є, добратися до воза неможливо».

«УХВАЛИТИ ПОВИННА ГРОМАДА», — вигукнув Доброчесний Рабин, переходячи на ще більш авторитетний тон.

«То як його звати?» — допитувався Менаша, слинячи олівця.

«У нього точно була жінка?» — непокоїлася жалібниця Шанда Т., притискаючи руки до грудей.

«А дівчатка щось бачили?» — раптом запитав золотих справ майстер Аврум Р., котрий сам жодних обручок не носив (хоча Доброчесний Рабин уже й натякав йому на одну дівчину в Лодзі, котра могла б його ошчасливити).

«Дівчатка не бачили нічого, — відповів Соф'ювка. — Я бачив, що вони не бачили нічого».

І тоді обидві близнючки почали плакати.

«Але ми не можемо покладатися тільки на його слово», — зазначив Шлойм, показуючи на Соф'ювку, який і собі не забарився показати на нього пальцем.

«Не чіпайте дівчаток, — попросив Янкель. — Облиште. З них досить і так».

До того часу майже всі триста з лишком мешканців штетля зібралися навколо, щоб обговорити те, про що нічого не знали. Що менше знали, то затятіше сперечалися. Нічого нового в цьому немає.

Місяць тому виникла така сама суперечка про те, що є корисним для дітей, — завершилося все діркою від бублика. А ще два місяці до того затято й кумедно сперечалися про вживання латинського або кириличного шрифтів, а ще перед тим — про польську ідентичність, і ця розмова багатьох довела до сліз, декого — до сміху й породила ще більше

запитань. Тим часом попереду вимальовувалися нові приводи для суперечок. Вічне питання всіх часів — від початку (хай коли б він настав) і до кінця. З праху і в прах?

«А МОЖЕ, — сказав Доброчесний Рабин іще голосніше, піднімаючи вище руки, — МИ НЕ ПОВИННІ ВИРІШУВАТИ ЦЮ СПРАВУ. А ЯКЩО МИ НЕ ЗАПОВНИМО СВДОЦТВО ПРО СМЕРТЬ? ПОХОВАЄМО ТІЛО, ЯК ГОДИТЬСЯ, СПАЛИМО ВСЕ, ЩО ПРИБ'Є ДО БЕРЕГА, І ХАЙ ЖИТТЯ ТРИВАЄ ДАЛІ ПЕРЕД ЛИЦЕМ ЦЕЇ СМЕРТІ?»

«Але ж нам потрібна якась ухвала», — здивувалася цукерниця Фройда Й.

«Не потрібна, якщо громада вирішить без ухвали», — виправив Ісаак.

«Може, спробувати повідомити його дружині?» — тихо сказала жалібниця Шанда.

«А може, почати збирати всі ці речі?» — перепитав дантист Еліезар З.

У розпалі суперечки старші заледве почули голос юної Ханни, коли вона висунула голову з-під країв батькового молільного покрову.

«Я щось бачу».

«ЩО? — гукнув батько, утихомирюючи інших. — ЩО ТИ БАЧИШ, ДОЧКО?»

«Отам», — показала вона рукою на шумливу воду.

Посеред білих стрічок і пір'їн, в оточенні свічок і мокрих сірників, пішаків, креветок і шовкових серветок, що колихались у воді, як медузи, лежала дівчинка-немовля, ще окутана слизом і рожева, мов серцевина сливи.

Близнючки зникли під краями батькового балахона, немов привиди. Кінь на дні ріки, сповитий у саван перекинутого у воду нічного неба, назавжди заплющив обважнілі очі. Доісторична мураха в персні Янкеля, що пролежала нерухомо в медвяного кольору бурштині ще від часів, коли Ной прибив першу дошку, сіпнулася й сховала від сорому голову між своїми численними лапками.

Лотерея, рік 1791

Біцль-Біцль Р. зумів підняти воза з дна ріки через кілька днів за допомогою кількох міцних чоловіків із сусідніх Колок, і в його ятери тоді набилося риби більше, ніж будь-коли. Але, розбираючи зітліле шмаття, вони не знайшли жодного натяку на тіло. З того часу впродовж наступних 150 років громада штетля влаштовувала щорічне змагання, під час якого охочі могли пошукати Трохима, хоча нагороду за таку знахідку було відмінено ще 1793 року, — після того, як Менаша повідомив, що будь-яке тіло через два роки у воді починає розпадатися, а тому пошуки не лише

стануть безплідними, а й можуть обернутися новими небезпечними знахідками чи, ще гірше, надто багато учасників стане вимагати нагороди за знайдене, — тож змагання стало чимось на зразок невеличкого фестивалю, на якому темпераментні пекарі з родини П. частували охочих неабиякими тістечками, а дівчатка одягалися, як малі близнючки в той доленосний день: у вовняні шнуровані бриджі та полотняні блузки з блакитними комірцями, схожими на метеликів. Із найдальших куточків приходили чоловіки, аби пірнати за повними землі мішечками, що їх Королева Плаву кидатиме в Брід, — лише в одному було золото.

Дехто вірив, що Трохима вже ніколи не знайдуть: мовляв, вода за стільки часу нанесла достатньо мулу й надійно поховала його тіло. Такі розставляли наїдки на каменях обабіч берегів і поминали Трохима, примовляючи щось на кшталт:

«О, бідний Трохим, його не знав я добре, а знати б міг»

або

«Сумую за тобою, Трохиме. Тебе не знав, та сум із дум не йде»

або

«Спочинь, спочинь, Трохиме, з миром. І бережи наш млин».

Дехто вірив, що віз не притис Трохима і його винесло в море разом з усіма таємницями його життя, як пляшку з любовним посланням, котру молода пара романтиків, прогулюючись замріяно берегом, може знайти одного ранку. Можливо, Трохима чи бодай якусь його частину викине хвилями десь на узбережжі Чорного моря чи в самому Ріо, а може, навіть донесе до острова Елліс.

Його могла б узяти в прийми якась смутна вдовиця: поставить йому найвигідніший стілець; щоранку подаватиме свіжу білизну; голитиме обличчя, доки на ньому зовсім не перестане рости волосся; щоночі вестиме до ліжка й шепотітиме всілякі милі нісенітниці в те, що залишилося від його вух; сміятиметься разом із ним, попиваючи вранці каву; плакатиме з ним, читаючи сентиментальні історії; м'яко натякатиме йому на своє бажання мати дітей; нудьгуватиме з ним, захворівши; відпише йому все в заповіті й думатиме про нього, коли помиратиме, знаючи, що він лише вигадка, а тому повірить у нього ще більше.

Дехто твердив, що ніякого тіла взагалі не було. Мовляв, Трохим просто хотів, щоб усі довкола вважали його мертвим, — ото комік. Напакував на віз усе майно, приїхав на околицю безіменного штетля, — котрий за якийсь час стане відомим у всій Східній Польщі своїм щорічним

фестивалем на честь Дня Трохима і нестиме своє ім'я, як немовля-сирітка (лише на мапах і в Мормонському переписі штетль фігурував як Соф'ювка / Софіївка), — поплескав востаннє свого коня по крупу й спрямував його з возом на урвище над рікою. Можливо, він утікав від боргів? Хотів позбутися невігідного шлюбу? А може, його спіймали на брехні? Чи впливала ця смерть зі способу його життя?

Звісно, дехто наголошував на божевіллі поміщика Соф'ювки, згадуючи, як він сидів голим у фонтані на розпростертій русалці, гладячи її лускатий тухес, гладив і свою найкращу половину, так ніби не припускався при цьому жодної помилки, ніби це норма завжди й усюди. Як його колись знайшли на моріжку перед домом Доброчесного Рабина, обплутаного білими нитками, а він при цьому казав, що зав'язав нитку довкола вказівного пальця, щоб не забути чогось надзвичайно важливого, проте боявся, що забуде, де в нього вказівний палець, тому обв'язав нитками свій пуцьок, а далі натягнув іще одну від талії до шиї, бо переживав, що й про те забуде, а щоб не забути про цю нитку, протягнув іншу від вуха до зуба й далі — до мошонки й до п'яти; так він користав зі свого тіла, аби пам'ятати про своє тіло, але нарешті міг згадати хіба про нитку. І словам отакого чоловіка ми повинні вірити?

А немовля? Моя пра-пра-пра-пра-прабабця? З нею було ще складніше, бо легко пояснити, як можна загубити в річці життя, але як воно може з неї постати? Гаррі В., котрого вважали в громаді майстром логіки та штатним збоченцем, — який уже багато років настільки безуспішно, наскільки навіть неможливо собі уявити, працював над невеликою роботою «Сила піднебесна», де, як він стверджував, містився найпереконливіший доказ того, що Господь неперебірливо любить навіть неперебірливого коханця, — розпочав довжелезну полеміку з приводу присутності на злощасному возі іншого: там мала бути ще й Трохимова дружина. Напевне, вибудовував здогади Гаррі, її води відійшли саме тоді, коли вони жували перчені яйця в лузі між селами, і тоді, можливо, Трохим погнав воза на небезпечній швидкості, бажаючи довести дружину до лікаря раніше, ніж дитина вискочить на світ, немов рибина з чіпких рук хлопця. А коли хвилі пологового болю накопилися на жінку, можливо, він поклав свою мозолясту руку на її м'яке обличчя, можливо, відірвав на мить свої очі від тряскої дороги й ненавмисне спрямував воза просто в річку. Напевне, віз перевернувся, придушивши тіла своєю вагою, і тоді, десь між останнім подихом матері й останньою спробою батька визволитися, немовля таки народилося.

Можливо. Але навіть Гаррі не міг пояснити, де ж тоді поділася пуповина.

Ардиштські Віспи — клан ремісників-курців із Рівного, які палили стільки, що палили, навіть коли не палили, а тому були приречені за рішенням громади довіку бути покрівельниками та сажотрусами — вірили, що моя пра-пра-пра-пра-прабабуся — то насправді сам перероджений Трохим. Коли настав час великого суду і його розм'якле тіло поклали перед Охоронцем славних і непідступних Воріт, щось пішло не так. Він, певне, лишив на землі якісь незакінчені справи. Тому його душа ще не готова була перейти межу того світу, і їй дали шанс виправити те, що попсувало попереднє покоління. Усе це, звісно, видається безглуздом. Але чи буває щось більш правдоподібне?

Доброчесний Рабин, котрого більше хвилювало майбутнє дівчинки, ніж її минуле, не зробив жодних спроб пояснити походження немовляти ні для громади, ні на сторінках «Книги предків»; він забрав малу на час, поки не вирішиться її доля. Рабин заніс її до правостійної синагоги — тому що навіть дитина, клявся він, не ступить і ногою за поріг синагоги приземленої (щоб не трапилося того дня) — і владнав їй тимчасове кубельце в ковчезі зі згортком Тори, поки чоловіки в довгих чорних клобуках на повні груди голосили

молитву. «СВЯТ, СВЯТ, СВЯТ ГОСПОДЬ НА НЕБЕСАХ! ПОВНЕ НЕБО І ЗЕМЛЯ СЛАВИ ТВОЄЇ!»

Вірні правостійної синагоги вигукували ці молитви вже дві сотні літ, з того часу, як Преподобний Рабин прозрів, що ми насправді постійно потопаємо, а наші голосіння — не що інше, як крик про допомогу з безодні духовних вод. «І ЯКЩО НАШЕ СТАНОВИЩЕ Є НАСТІЛЬКИ БЕЗНАДІЙНИМ, — казав він (завжди починаючи речення з «і», так ніби те, що він говорив, було продовженням якоїсь його внутрішньої думки), — ТО ХІБА НАМ НЕ ВАРТО ВІДПОВІДНО ПОВОДИТИСЯ? КРИЧАТИ, ЯК КРИЧАТЬ ЛЮДИ В РОЗПАЧІ?» Тому вони голосили так уже понад дві сотні років.

Вони голосили й тепер, не даючи дитині й хвилини перепочинку, підвішені за пояс до стелі, однією рукою притримуючи шнур, а другою — молитовну книгу, а вершечки їхніх чорних капелюхів обтирали склепіння синагоги. «І ЯКЩО МИ НАМАГАТИМЕМОСЯ БУТИ БЛИЖЧИМИ ДО БОГА, — провадив своє одкровення Преподобний Рабин, — ЧИ НЕ ПОВИННІ МИ ПОВОДИТИСЯ НАЛЕЖНИМ ЧИНОМ? ЧИ НЕ ПОВИННІ МИ НАБЛИЖАТИСЯ ДО НЬОГО?» Усе це, звісно, мало глибокий сенс. Діялося це напередодні Йома Кіппура, найсвятішого зі свят,

саме тоді під дверима синагоги пролетіла муха й узялася докучати похнюпленим молільникам. Вона літала від обличчя до обличчя, дзижчала, сідаючи на довгі носи, залітаючи у волохаті вуха. «І ЯКЩО ВСЕ ЦЕ ВЕЛИКЕ ВИПРОБУВАННЯ, — прозрівав далі Преподобний Рабин, намагаючись заволодіти увагою своєї пастви, — ЧИ НЕ ПОВИННІ МИ ВИТРИМАТИ ЙОГО? КАЖУ ВАМ: ПОКЛОНІТЬСЯ ПЕРЕД НАЙБІЛЬШОЮ З КНИГ!»

Якою ж набридливою була та муха, куди вона тільки не залітала. «І ЯК БОГ НАКАЗАВ АВРААМУ ПІДНЯТИ НА ІСААКА НІЖ, ТО ХІБА Ж ВІН ЗАБОРОНИВ НАМ ЧУХАТИ ЗАДКИ?! А РАЗ ТАК, ТО Ж НУМО, БРАТІЄ, ЩОСИЛИ, ЛІВОЮ РУКОЮ!» Половина вірних вчинила так, як заповів Преподобний Рабин, і відпустила шнур, а не Велику Книгу. Це були предки вірних правостійної синагоги, які впродовж двох сотень років ходили, навмисно накульгуючи, щоб не забувати — і, що важливіше, нагадувати іншим — про свою реакцію на випробування: що Святе Слово прибуде вівіки. («ПЕРЕПРОШУЮ, РАБИНЕ, А ПРО ЯКЕ САМЕ СЛОВО ЙДЕТЬСЯ?») Після такого запитання Преподобний Рабин огрів послухника скіпетром Тори: «І ЯК МОЖНА НЕ ЗНАТИ!..») Деякі правостійні взагалі відмовлялися ходити, що свідчило про ще драматичніше падіння. Що, звісно, означало, що вони й до синагоги не

могли завітати. «МИ МОЛИМОСЯ БЕЗ МОЛИТВИ, — казали вони. — МИ ДОТРИМУЄМОСЯ ЗАКОНУ, ПЕРЕСТУПАЮЧИ ЙОГО».

Ті, хто впустив молитовну книгу, щоб не впасти, стали прародичами пастви приземленої синагоги — так її називали правостійні. Вони стріпували торочками, нашитими на рукави їхніх балахонів, щоб не забувати — і, що важливіше, нагадувати іншим — про свою реакцію на випробування: що шнури ти завжди носиш із собою й що дух Святого Слова прибуде вівіки. («Перепрошую, хтось усе-таки пояснить мені, що означає вся ця історія зі Святим Словом?») Але й інші вірні лише знизували плечима й відверталися, аби продовжити суперечку про те, як найкращим чином розділити тринадцять книшів серед сорока трьох осіб.) У приземлених змінилися тільки обряди: замість підвішування з'явилися подушки, замість гебрейських молитовних книг — простіші тексти ідишем, а місце рабинів заступила група, яка правила молитвою, а також обговоренням, після яких (зазвичай упродовж яких) прихожани їли, пили та пліткували. Правостійні згори й згорда поглядали на приземлених, котрі, здавалося, пожертвували всіма правилами Єврейського закону задля того, що вони називали великим та невідворотним примиренням релігії й життя.

Правостійні називали приземлених образливими словами й пророчили їм вічну муку на тому світі за надто велику любов до комфорту. Натомість приземлені мали це там, де молочник Шмуль С. свої вічні шмарклі — у носі. Окрім тих рідкісних okazій, коли обидва конклави вірних намагалися пересунути синагогу туди або сюди, бажаючи зробити штетль більш святим чи більш світським, і правостійні, і приземлені навчилися ігнорувати одне одного.

Упродовж шести днів увесь штетль — правостійні та приземлені впереміш — стояв при вході до синагоги, намагаючись хоча б одним оком поглянути на мою далеку прабабцю. Багато хто йшов і знову повертався. Чоловікам дозволялося обдивитися дитя зблизька, торкнути його, звернутися до нього й навіть потримати на руках. Жінок усередину правостійної синагоги, звісно ж, не допускали, оскільки, як уже давно просвітив свій народ Доброчесний Рабин, «І ЯК МИ МОЖЕМО СПОДІВАТИСЯ СПРЯМУВАТИ СВОЇ СЕРЦЯ ТА ПОМИСЛИ ДО БОГА, ЯКЩО ДЕЯКІ ЧЛЕНИ НАШІ ВІДВЕРТАЮТЬ НАС НА НЕЧИСТІ ДУМКИ ПРО САМІ ЗНАЄТЕ ЩО?»

Якогось компромісу вдалося досягнути 1763 року, коли жінкам дозволили молитися у вогкій і тісній комірчині під спеціально постеленою скляною підлогою синагоги. Утім, минуло зовсім

небагато часу, а підвішені до стелі молільники вже відвертали очі від Великої Книги на хор розкольників унизу. Чорні штани молільників зненацька робилися затісними, поважні мужі сильніше розкачувалися на своїх шнурах, зіштовхувалися в повітрі, а деякі члени видавалися у фантазіях про самі знаєте що, аж зайві слова виникали у найсвятішій із молитов: «СВЯТ, СВЯТ, СВЯТ, СПЛЯТЬ ГОСПОДЬ НА НЕБЕСАХ! ПОВНЕ НЕБО І ЗЕМЛЯ СЛАВИ ТВОЄЇ».

Преподобний Рабин приурочив цій темі, що дезорганізовувала паству, одну зі своїх післяобідніх проповідей. «І МИ ПОВИННІ ПОСТІЙНО ПАМ'ЯТАТИ ОДНУ З НАЙДИВОВИЖНІШИХ БІБЛІЙНИХ ПРИТЧ ПРО ДОВЕРШЕННЯ РАЮ І ПЕКЛА. ЯК МИ ВСІ ЗНАЄМО АБО МАЛИ Б ЗНАТИ, НА ДРУГИЙ ДЕНЬ СВОЄЇ ПРАЦІ ГОСПОДЬ СТВОРИВ ПРОТИЛЕЖНІ БОКИ ВСЕСВІТУ — РАЙ І ПЕКЛО, КУДИ ВСІ МИ І ВСІ ПРИЗЕМЛЕНІ — ТІ ВЖЕ МОЖУТЬ ГОТУВАТИСЯ СПУСТИТИ СІМ ПОТІВ — ПОТРАПИМО КОЖЕН НА СВОЄ МІСЦЕ. АЛЕ Ж МИ НЕ ПОВИННІ ЗАБУВАТИ, ЩО НА ТРЕТІЙ ДЕНЬ ГОСПОДЬ БОГ ПОБАЧИВ, ЩО І РАЙ, І ПЕКЛО СТАЛИ НЕ ЗОВСІМ ТАКІ, ПРО ЯКІ ВІН МОЛИВСЯ. ОТОЖ, ЯК УКАЗУЮТЬ НАМ МЕНШІ ВАЖЛИВІ Й БІЛЬШ РІДКІСНІ ТЕКСТИ, ВІН, ОТЕЦЬ ОТЦЯ ОТЦІВ, ВИРІШИВ ПІДНЯТИ

ЗАВІСУ МІЖ ОБОМА ПОТОЙБІЧНИМИ СТОРОНАМИ, ЩОБ УСІ БЛАГОСЛОВЕННІ ТА ПРОКЛЯТІ МОГЛИ БАЧИТИ ОДНІ ОДНИХ. ВІН СПОДІВАВСЯ, ЩО БЛАГОСЛОВЕННІ ВОЗРАДУЮТЬСЯ, СПОГЛЯДАЮЧИ МУКИ ПРОКЛЯТИХ, І ЩО ЇХНЯ РАДІСТЬ ЗРОСТЕ, БО СТАНУТЬ ВОНИ СВДКАМИ СМУТКУ. А ПРОКЛЯТІ МАЛИ ПОБАЧИТИ БЛАГОСЛОВЕННИХ, ЯК ВОНИ СПОЖИВАЮТЬ ЛОБСТЕРІВ ЗІ СПАГЕТІ, ЯК ДОПАДАЮТЬСЯ ДО ТУХЕСІВ ПЛОДОВИТИХ ГУРІЙ, І ВІД ЦЬОГО СПОГЛЯДАННЯ В ПЕКЛІ МАЛО СТАТИ ЩЕ ГІРШЕ. І ПОБАЧИВ БОГ, ЩО ТАК КРАЩЕ. ОДНАЧЕ ПРИВАБЛИВІСТЬ ВІКНА В ІНШІЙ СВІТ СТАВАЛА ЩОРАЗ БІЛЬШОЮ. І ЗАМІСТЬ ТОГО ЩОБ НАСОЛОДЖУВАТИСЯ ПРИНАДАМИ РАЮ, БЛАГОСЛОВЕННІ ДЕДАЛІ БІЛЬШЕ ЗАДИВЛЯЛИСЯ НА МУКИ ПЕКЛА. А ПРОКЛЯТІ ЗАМІСТЬ СТРАЖДАТИ ТІШИЛИСЯ ВИДИВОМ ДАЛЕКОГО РАЮ. УРЕШТІ ОБИДВА СВІТИ ЗРІВНОВАЖИЛИСЯ: ОДНІ ДИВИЛИСЯ НА ІНШИХ, ДИВИЛИСЯ НА САМИХ СЕБЕ. ТОДІ ВІКНО ПЕРЕТВОРИЛОСЯ НА ДЗЕРКАЛО, ВІД ЯКОГО НІ БЛАГОСЛОВЕННІ, НІ ПРОКЛЯТІ НЕ МОГЛИ Й НЕ ХОТІЛИ ВІДХОДИТИ. І ТОДІ БОГ ЗНОВУ ОПУСТИВ ЗАВІСУ МІЖ СВІТАМИ, ТОМУ МИ ТАК САМО МУСИМО ЗАЧИНИТИ

ВІКНО, ЯКЕ СПОКУШАЄ НАС, ОПУСТИТИ ЗАВІСУ МІЖ СВІТАМИ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК».

Підвал було залито намулом із Броду, а в задній стіні синагоги вирізали невелику діру завбільшки з яйце, крізь яку жінки по одній за раз могли бачити хіба один із ковчегів і ноги розгойданих молільників, причому деякі з них — це мало більше ображати — були заляпані лайном.

Саме через цю дірку жінки громади по черзі озирали мою пра-пра-пра-пра-прабабусю. Оскільки дитя мало досконало дорослі риси, між них ширилася думка, що воно знак від самого диявола. Утім, більш вірогідно, що їх злостила сама діра. З такої відстані, упершись руками об стіну, заглядаючи крізь відсутнє яйце, вони не могли вдовольнити жоден зі своїх материнських інстинктів. Не могли навіть бачити дитину цілком, musiли складати подумки колаж із побачених усіма деталей: ось пальчики збираються в долоньку, а вона виростає із зап'ястя, а те кріпиться до руки, а та вставлена в плече... Так вони вчилися ненавидіти її невпізнанність і недоторканність, її мозаїчний образ.

Сьомого дня Доброчесний Рабин заплатив Шимонові Т. чотири чвертки курчати та пригорщу блакитних мармурових крем'яшків завбільшки з котяче око за оголошення в його щотижневій газеті: з невідомих нікому причин у штетлі з'явилося дитя,

дівчинка досить красива, добре поводиться й зовсім не смердить, і він, Рабин, вирішив задля добра цієї дитини віддати її якомусь добропорядному мешканцеві штетля, котрий готовий назвати її дочкою.

Наступного ранку він побачив п'ятдесят дві записки, що тріпотіли перед дверима правостійної синагоги, неначе павичів хвіст.

Від майстра мідних дрібничок Пешеля С., котрий щойно два місяці, як утратив жінку під час Погрому битих скринь: «Якщо не заради дівчинки, то заради мене самого. Я цілком благовірна людина, і є речі, на які я заслуговую».

Від самотнього свічкаря Мордехая Ц., руки котрого були вкриті тонкими рукавицями з воску, який годі було відмити: «Я такий самотній цілий день у своїй майстерні. Свічкарів після мене не залишиться. Задумайтеся над цим».

Від безробітного приземленого Люмпля В., котрий не визнавав Пасхальної Ночі не тому, що вона була релігійним святом, а тому, що не розумів, чим ця ніч відрізнялася від інших: «Я не найкраща людина з-поміж тих, що коли-небудь жили, але я буду добрим батьком, і ви це знаєте».

Від смертельно хворого філософа Пінчаса Т., котрого на млині вдарила в голову балка: «Киньте її назад у воду й дозвольте бути зі мною».

Доброчесний Рабин знав усе, що стосувалося складних, дуже складних і дуже-дуже складних справ єврейської віри, і міг пояснити найбільш заплутані релігійні суперечності, тлумачачи найнезрозуміліші, важкі для розшифрування тексти, але про саме життя знав він не так уже й багато; з цієї причини, а також тому, що поява дитини не мала жодного текстуального пояснення й ні в кого було запитати поради (бо як питати порад тому, хто сам уособлює всі поради?), а насамперед тому, що дитя належало до сфери життя й саме було життям, Рабин опинився у вельми скрутному становищі. «ВОНИ ВСІ ДОСТОЙНІ ЛЮДИ, — думав він. — СТАТКИ У ВСІХ ТРОХИ НИЖЧІ ЗА СЕРЕДНІЙ РІВЕНЬ, НЕХАЙ ТАК, АЛЕ ВСІ МАЮТЬ ЧУЙНЕ СЕРЦЕ. ХТО Ж ІЗ НИХ ЗАСЛУГОВУЄ НА ТАКУ НАГОРОДУ НАЙБІЛЬШЕ?»

«НАЙКРАЩЕ РІШЕННЯ — ЦЕ ВІДСУТНІСТЬ БУДЬ-ЯКОГО РІШЕННЯ», — вирішив нарешті Рабин і висипав усі листи в кубельце до мосі пра-пра-пра-пра-прабабусі, постановивши віддати її — а в певному сенсі й мене — тому, до чиєї писанини вона потягнеться найперше. Але вона не тягнулася до жодного. Узагалі не звертала на них уваги. Упродовж двох днів вона навіть не поворухнулася, не кричала й навіть не відкривала ротика, щоб поїсти. Чоловіки в чорних капелюхах продовжували голосити молитви

(«СВЯТ, СВЯТ, СВЯТ...»), гойдаючись на своїх шнурах над залитими Бродом підвалами синагоги, тримаючись міцніше за Велику Книгу, ніж за шнури, думаючи, що хтось дослухається до їхніх вигуків, аж доки нарешті посередині ранньої вечірньої служби добрий торговець свіжою рибою Біцьль-Біцьль Р. не витерпів і не прорік те, що в усіх давно крутилося на язиці: «ЗАПАХ СТАЄ НЕСТЕРПНИМ! ЯК МОЖУ Я НАБЛИЖАТИСЯ ДО ГОСПОДА, ЯКЩО ПОЧУВАЮСЯ ТАК БЛИЗЬКО ДО КЛОЗЕТУ?!»

Доброчесний Рабин не міг не погодитися й перервав службу. Він опустився на скляну підлогу й відчинив ковчег. Кімната одразу ж сповнилася всепроникним, неохопним, нелюдським, непростим смородом нечуваної байдужості. Він лився з ковчега, стелився синагогою, заповнив кожную вулицю, кожен закапелок штетля, пробрався під кожную подушку в кожній спальні — забився в ніздрі тих, котрі спали, і встиг зіпсувати їм сни, перш ніж вихлюпнутися з черговим храпом, і врешті влився в Брід.

Немовля, як і раніше, тихесенько собі лежало без жодного руху. Доброчесний Рабин поставив ковчег на землю, узяв перший-ліпший наскрізь промоклий папірець і проголосив: «ДИТИНА ОБРАЛА СОБІ ЗА БАТЬКА ЯНКЕЛЯ!»

Схоже, ми потрапили в добрі руки.

20 липня 1997 р.

Дорогий Джонатан!

Палко жадаю, щоб етот лист удався мені добре. Як ти вже поняв, я не є суперзнатоком англійського языка. Українською всі мої мислі виглядають ше нічо так, но моя друга мова не настолько совершенна. Я рішив упортребляти ті слова, яких ти мене вчив, експлуатіруючи подарений тобою словник, як ти й радив робити, коли мої слова будуть слішком утончонними чи неумесними. Єслі ж тебе не удовлетворяє моя робота, то я очень настаюю мені її возвратити. Буду зо всех сил працювати над нею, пока вона тобі не понравиться.

Додаю до конверта вещи, про які ти просив, в часності открытки з Луцька, список фамілій на надмогильних плитах времьон войны в шести селах і фотографії, які ти дав мені на всякий «пожарний». Всьо-таки лучше, чим нічого, правда? Я був действительно сам не свій із-за твоїх приключеній в поїзді. Знаю, яким важним був для тебе й для нас двоїх той ящик і шо його інгредієнти нічим не получатся замінити. Кража — вещь неприятна, но вона постоянно проісходить з тими, хто возвращається поїздом з України. Поскольку ти не маєш інформації, хто з пограничників викрав ящик, то врядлі получатся його знайти, наверно, то вже

фінал і він пропав навісегда. Но, пожалуста, не дай цьому случаю іспортити тобі впечатлення про всю Україну, яка, наведено, повна ужасних совецких пережитків.

Іменно в цьому місці желяю подякувати тобі за то, шо ти був таким терпеливим і даже стоїчним со мною во время нашої поездки. Ти, наведено, розщитував мати більш продвинутого переводчика, но думаю, шо я всьо зробил на тверду тройку. Я очень винен у тому, шо ми не нашли Августини, но ти ж сам знаєш, яка це була неподійомна цель. Єсли б у нас було більше времени, ми б обізательно її запеленгували. Ми б облазили всі шість сіл і опросили би всіх їх жителів. Под каждый камінь заглянули б. Но ми вже багато про це говорили.

Дякую тобі за репродукцію фотографії Августини із її сімйюю. Я постоянно думав про то, шо ти казав про свою любов до неї. Щиро говоря, я не всьо поняв, когда ти вешав про це тут. Хотя тепер ціліком собі всьо представляю. Я аналізував фотокартку два раза — утром, а потом перед тим, як завалитися спать, — і каждого разу замечав шото нове, наприклад, як від її волосів падає тінь, а губи поднімаються в уголках.

Я дуже умілілся твоїм спокоєм после прочитання моєї першої часті. Тобі тяжело буде представити, шо я внис усі поправки, на які ти указав. Ізвіні, шо в последньому рядку назвав тебе

дуже розбещеним євреєм. Я це поміняв і тепер там написано: «Я не хочу трястися десять часів у якето зачухане місто, щоб догодить розпущеному євреєві». Я чуть-чуть розтягнув першу частину про себе, вичеркнув слово «нігери», як ти наказав, хоча єто правда, у мене від них криша їде. Приятно, що тобі понравилася речення: «Колись і ти будеш робити для мене те, що ненавидиш. Це й називається сім'єю». Правда, должен тебе спитати: що такое трюїзм?

Я дуже длінно думав про те, щоб зделати, як ти казав, розділ про мою бабушку более обйомним. Поскольку для тебе це так важно, я рішив: окей, вставлю туда те, що ти мені прислав. Не то щоб я над цим аж так длінно думав, но я би хотів бути людиною, яка сама це придумала. То, що ти написав, Джонатан, дуже красиво, і я почувствував, що все єто правда.

І ше дякую, хоть мені і стидно, що ти не зделал замечаніє про брехню щодо мого росту. Я просто подумав, що було б суперово, єслі б я був високий.

Я приложив все усілія, щоб скреативити слідуочу частину, як ти мене вчив, вставляючи в свої мислі первим делом те, про що ти мені казав. Я єщю старався не бути таким, як ти казав, дуже вже понятним і неоправдано чувственним. А ше про ту національну валюту, яку ти додав до листа,

клянуся, що я писав би й без неї. Я просто чувую в собі гігантську гордість, що пишу для писателя, особливо, якщо він американський письменник, ну як Ернест Хемінгуей чи ти.

Твоя частина «Початок світу настає часто» показала мені дуже вже екзальтованою. Там є місця, у які я взагалі не в'їхав, але допускаю, що це щось просто дуже єврейське, що може розкусити тільки справжній єврей. Ви, напевно, тому й думаєте, що Бог вас вибрав, бо тільки ви розумієте свої власні приколи про вас же самих? У мене є ще один маленький запитання про цю частину: чи знаєш ти, що більшість імен, які ти використовуєш, в Україні не зустрічаються? Ну, Трохим — це я ще чув, і Ханна теж, але всі інші дуже незвичні. Ти їх сам придумав? І таких проколів у тебе багато. Буду тобі про них інформувати. А ти взагалі юмористичний письменник чи звичайний?

Більше ідей у мене зараз немає, для ліцензування нових творів мені треба глибше познайомитися з твоїм романом. Маю враження, що, як кажуть, зараз я в екстазі. Сподіваюся, що коли ти мені покажеш більше, я зможу дати тобі кілька порад. Якщо побачу щось не дуже юмористичне, то так тобі й скажу, і ти зробиш це смішніше. Ти мені так багато про все це розповідав, що я б дуже хотів прочитати решту твоєї книги й буду думати про

тебе ще краще, якщо вийде. Кстаті, що таке «кунілінгус»?

А тепер про справи особисті. (Можеш пропустити цю частину, якщо для тебе це надто. Я зрозумію, але прошу мене про це не повідомляти.) Дід хворіє. Він переїхав до нас назавжди. Тепер дислоціюється разом із Семмі Дейвісом Младшим-Младшим на ліжку Ігорчика. А сам Ігорчик переїхав на диван. Ігорчика це не турбує, бо він хороший хлопчик і розуміє набагато більше, ніж всі навкруги думають. Я вважаю, що причиною дідової хвороби стала його меланхолія, і сліпоту в нього теж від того, хоча на самому ділі він же не сліпий. З того часу, як ми повернулися з Луцька, йому стало значно гіше. Ти ж знаєш, його дуже вразила історія з Августиною, набагато більше, ніж нас із тобою. З батьком про дідову меланхолію говорити взагалі неможливо, бо ми обоє бачили, як він плаче. Вчора ввечері ми сіли за стіл на кухні. Їли чорний хліб і говорили про легку атлетіку. І тут зверху послышалися звуки. А над нами якраз кімната Ігорчика. Я зрозумів, що то дід плаче; і батько теж це зрозумів. І ще був такий звук, наче там хтось на стелі реп танцює. (Взагалі-то реп — це вразлива річ, наприклад, в виконанні цієї групи з Дніпра, там всі глушмани на обидва вуха, але я не по цих справах.) Ми прикинулися, що нічого не чули. На звуки в кухню зайшов Ігорчик. «Привіт,

Раззява», — сказав йому батя, бо Ігорьок опять неудачно спікірував і опять підбив собі глаз, но на етот раз — лівий. «Я тоже хочу чорного хліба», — сказав Ігорчик, не смотрячи на батю. Йому ісполнилось тринадцять, скоро буде чотирнадцять, а він уже такий умний. (Я только тобі це кажу. І не говори етого нікому.)

Надіюся, шо ти щасливий і шо всі твої родственніки здорові, цветуть і пахнуть. Ми вже успіли стати друзьями, пока ти був в Україні, правда? В слідуючій жизні ми могли б бути настоящими друганами. Мене буде заботити отсуствіє твого дальшого листа, і я ждатиму на продовженіє твого роману. Чувствую необхідність перетравити ше одну свою нову часть (бо желудок я уже напхав прілічно) і прислати її тобі. Пойми, я стараюся якнайлучше, тоїсть самим лучшим способом, настолько лучше, як можу. Мені це дається тяжело. Пожалуста, будь чесним, но і не суди слішком сурово.

Зі щирим серцем

Олександр

Увертюра до зустрічі з героєм, а потім зустріч із героєм

Як я й думав, моїх девочек дуже засмутило, шо я не святкуватиму з ними першу річницю нашої

Конституції. «Ночь-без-сна, — сказала одна з них, — і як же я, по-твоєму, маю вдовольнитися, коли тебе не буде?» Я порадив їй зробити кілька речей. «Манюня, — сказала друга з моїх дівочек, — так робити негарно». Тоді я сказав їм усім: «Якби я тільки міг, то був би тільки з тобою назавжди. Але я мужчина, я кручуся, і тому мій обов'язок — бути там, де я маю бути. Нам же треба побільше денєжних знаків, щоб витратити їх у модних клубах, да? Я роблю для тебе щось таке, що ненавиджу робити. Це й означає бути закоханим. Так що не діставай мене». Але якщо чесно, то мені не було ні грама сумно їхати до Луцька й перекладати там для Джонатана Сафрана Фоєра. Як я вже згадував, моє життя було ну дуже вже звичайним. Я ніколи не бував ані в Луцьку, ані в тих численних малих селах, які там ще існували після війни. Я хотів надивитися всякої шняги. Жадав набратися масу досвіду. І тому мене просто током било по шкірі, коли я думав, що стрінуся з американцем.

«Тобі треба взяти із собою їдло на дорогу, ШАПКА», — сказав мій батя. «Не називай мене так», — відповів йому я. «А ще треба прихопити щось пити й географічні мап, — вів далі він. — Спочатку вам доведеться їхати десять годин до Львова, де ви заберете єврея на залізничному вокзалі». «А скільки грошей я матиму за те, що

буду мозолитися?» — я спитав про це, бо для мене це запитання було дуже привабливим. «Менше, ніж ти думаєш, що заслуговуєш, — сказав батя, — і більше, ніж ти заслуговуєш». Це наганяло на мене меланхолію, і я сказав баті: «Ну, тоді я, напевно, і не захочу це робити». «А мене не цікавить, чи хочеш ти це робити», — відповів він і потягнувся, щоб покласти мені на плече руку. У нашій родині батя просто чемпіон світу з обривання діалогів.

Ми вирішили, що я з дедом виїду опівночі першого липня. Так у нас буде п'ятнадцять годин до зустрічі. Так само всі, крім мене і деда, зійшлися на тому, що ми повинні відразу прибути на вокзал, як тільки приїдемо до Львова. Батя вирішив, що дед почекає в машині, а я чекатиму на вокзалі біля колій. Я не знав, як єврей виглядатиме ззовні, і він теж не знав, із яким високим та інтелігентним мужчиною йому належить зіткнутися. З цього ми потім досить довго сміялися. Він казав, що дуже переживав. Що він чуть рака не вродив. Я сказав, що і я чуть рака не вродив, але не тому, що боявся його не пізнати. Американця в Україні дуже легко впізнати за його витонченою недолугістю. Я родив рака, бо він був американець, а я прагнув йому продемонструвати, що і я міг би бути американцем.

Я постійно багато думав про то, щоб поміняти місце проживання на Америку, ну, коли стану трохи старшим. Я знаю, у них там багато

першосортних бухгалтерських шкіл. Я це знаю, бо мені розказав про це мій друг Гриня, який постійно общається з другом племінника того мужика, який придумав позу 69, і от він переказував, що там у них в Америці багато класних бухгалтерських шкіл, — а цей мужик знає всьо. Мої друзі цілком задоволені життям в Одесі й не проти жити тут всігда. Вони хочуть зістаритися, як їхні батьки, і стати батьками, як їхні ж батьки. Вони не хочуть нічого більшого від того, що й так знають. Так, но це не для мене й не для Ігорчика.

За пару днів до приїзду героя я спитав у баті, чи зможу поїхати в Америку, коли закінчу універ. «Не», — сказав він. «Але ж я хочу», — доводив я до його відома. «А мене не гребе, що ти хочеш», — відказав він, що завжди було сигналом фіналу розмови. Но не тепер. «А чого?» — опять спитав я. «Тому що те, що ти хочеш, ШАПКА, для мене не важно». «Ну, не — сказав я, — чо це я не зможу поїхати в Америку після універу?» «Хочеш знати, чога ти не поїдеш в Америку? — перепитав він, відкриваючи холодильник у пошуках їдла. — Тому, що твій прадед був з Одеси, і твій дед з Одеси, і твій батя — тобто я — з Одеси, і ви теж, хлопчики, з Одеси. А ще після університету ти будеш працювати в агенції «Дорогами предків». І це суперкласне місце роботи і для деда, і для мене, а значить — і для тебе». «А що, як я цього не

бажаю? — знову спитав я. — Шо, як я не хочу працювати в «Дорогами предків», а хочу працювати в якомусь іншому місці, де робитиму шось незвичне й зароблятиму багато грошей, а не отой мізер? Шо, якщо я не бажаю, щоб мої пацани вирости тут, а хочу, щоб вони вирости в іншому, лучшому місці, де в них будуть лучші речі й вопше більше речей? Що, як я хочу мати багато девок?» Тут батя вийняв із холодильника три кубика льоду, закрив холодильник і вручив їх мені. «На, — сказав він, даючи мені льод, — поклади на фейс — не будеш так страшно виглядати й не наробиш помилок у Львові». І це був кінець розмови. Мені треба було бути мудрішим.

А, я ше не сказав, що дед настояв, щоб ми взяли із собою Семмі Дейвіса Младшого-Младшого. Це була ше одна зацепка. «Та ти просто дурень», — виголосив йому тоді батя. «Мені вона треба, щоб я бачив дорогу, — сказав на це дед, указуючи пальцем на свої очі. — Я ж сліпий». «Ти ніякий не сліпий, і ця псіна з вами не поїде». «Не, я сліпий, і моя сучка поїде зі мною!» «Не-а, — сказав батя, — псіна буде виглядати непрофесійно». Я було сунувся шось вякнути на захист деда, але цього разу вже був мудрішим. «Я або їду зі своєю сучкою, або не їду взагалі». Батя опинився в ситуації. Це, канешно, ше не була «доолгая есто-онская пауза», але він осмислив себе

між молотом і ще більш жостким місцем, що виглядало на то саме, що й «до-олгая есто-онская пауза». Між дедом і батьою світилися блискавиці. Я вже раз це колись бачив, і нічого у світі не лякало мене більше. Нарешті батя здався, хотя вони договорилися, що Семмі Дейвіс Младший-Младший носитиме спеціальну сконструйовану батьою футболку з написом «Офіційна Псина-Поводир Агенції «Дорогами предків»». Так вона виглядала навіть досить професійно.

Навіть якщо не враховувати цієї дурнуватої суки, яка постійно намагалася рвонутися через вікно машини, їхати було дуже складно, бо сама машина була абсолютним лайном і рухалася не бистріше, чим я біжу, тоїсть десь шістдесят кілометрів в час. Нас обганяло багато машин, і цей факт заставляв мене почуватися второсортним, особливо якщо це були машини, напаквані сім'ями або велосипедами. Ні дед, ні я не перекинулися навіть словом, коли їхали, і це нормально, бо ми воппе молчаліві. Я старався не нервувати його, хотя раз таки зробив це. В одному случаї я забув вивчити мапу, і ми пропустили виїзд на главну дорогу. «Ти тільки мене не бий, — сказав я дедові, — бо я припустився малюсінької помилки в користуванні мапою». Дед натиснув на педаль тормоза, і мій фейс точно повторив конфігурацію лобового

стекла. Більшу частину хвилини він нічого не казав. «Я тебе просив водити машину?» — спитав дед. «У мене нема прав, щоб вести машину», — сказав я. (Хай це буде нашим секретом, Джонатан.) «А може, я просив тебе готувати жрачку, коли ти там собі дрихнув?» — знову сказав дед. «Не-а», — відповів я. «Так, може, я вимагав, щоб ти видумав велосипед?» — питав він. «Не, — сказав я, — у мене б це й так не вийшло». «Скільки речей я попросив тебе зробити?» — далі виступав дед. «Тільки одну», — сказав я, добре знаючи, що він ледве стримується, хоча й тримає все в собі, і що за якийсь час його прорве й він на мене визвіриться, а може, і вдасться до заслуженого мною насилля — нічого нового в тому не було. Але він цього всього не зробив. (Тепер ти знаєш, Джонатан, що він не вдався до насилля ні до мене, ні до Ігорчика.) Хочеш знати, що він зробив? Він розвернув машину, і ми поїхали до того місця, де я помилився. Минуло двадцять хвилин. Коли ми туди під'їхали, я сповістив деда, що це тут. «Що, клянешся своїм дрином?» — запитав дед. І я сказав йому, що клянуся дрином. Тоді він зрулив на обочину. «Тут ми спинимся й з'їмо наш сніданок», — сказав дед.

«Шо, прямо тут?» — офігів я, бо місце було дуже непривабливим, якихось пару метрів від болота серед дороги й біля якоїсь бетонної стіни, що відділяла дорогу від колгоспних полів. «Так, я